

УДК 339.1.003.13

Безпарточний М.Г., к.е.н., доцент,

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Запропоновано алгоритм формування та реалізації стратегії економічної безпеки торговельних підприємств. Подається характеристика функціональних елементів економічної безпеки торговельних підприємств у контексті формування стратегії. Визначені можливі внутрішні і зовнішні загрози економічній безпеці торговельних підприємств. Удосконалено інструментарій визначення рівня економічної безпеки торговельних підприємств.

An algorithm for formation and realization of strategy economic safety of trade enterprises is offered. The characteristic of functional elements economic safety of trade enterprises in a context of formation strategy is spent. Possible internal and external threats of economic safety for trade enterprises are defined. Improved tools determine the level of economic security for trade enterprises.

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного функціонування та розвиток торговельних підприємств досягається за рахунок розробки різних організаційно-економічних заходів та відповідних стратегій. У сучасних умовах торговельні підприємства стикаються з безліччю негативних чинників, які виникають як у середині економічної системи, так і з боку зовнішнього середовища. Важливим аспектом організації торговельного процесу та задоволення потреб споживачів у відповідній продукції є забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, що включає у себе декілька елементів, які взаємодіючи між собою утворюють стійку систему захисту торговельних підприємств від впливу негативних чинників та загроз. Ця система має бути покладена в основу розробки ефективної стратегії економічної безпеки торговельних підприємств.

Зазначена наукова проблема має щільний зв'язок з практичною діяльністю торговельних підприємств, які потребують розробки та запровадження стратегії економічної безпеки з урахуванням специфіки господарської діяльності, функціонального значення кожного елементу економічної безпеки, механізмів формування та ефективного використання ресурсного потенціалу, а також протистояння руйнівному впливу зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі існують публікації, які присвячені дослідженню проблем формування стратегії економічної безпеки, серед них чільне місце посідають роботи Абалкіна Л.І. [1], Амітана В.Н. [2], Бланка І.О. [3], Жаліла Я.А. [4], Ілляшенка С.М. [5], Козаченка Г.В. [6], Мунтіяна В.І. [7], Покропивного С.Ф. [8], Фоміної М.В. [9] тощо.

Окремі аспекти щодо розробки стратегії економічної безпеки торговельних підприємств розкриті нами у наукових джерелах, а саме: обґрунтування економіко-правових механізмів безпеки господарювання торговельних підприємств [10]; визначення критеріїв формування стратегій торговельних підприємств [11]; забезпечення економічної стійкості торговельних підприємств

на споживчому ринку [12].

Як показав аналіз наукових джерел, залишаються малодослідженими проблеми щодо побудови алгоритму формування та реалізації стратегії економічної безпеки з позицій функціональних складових та удосконалення методичного інструментарію оцінки рівня економічної безпеки торговельних підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття змісту економічної безпеки торговельних підприємства, розробка алгоритму формування та реалізації стратегії економічної безпеки, визначення ролі функціональних складових економічної безпеки у процесі формування стратегії, ідентифікація зовнішніх і внутрішніх загроз впливу на економічну безпеку, удосконалення інструментарію визначення рівня економічної безпеки торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами досліджено понятійно-категоріальний апарат економічної безпеки підприємства. Так, науковець Л.І. Абалкін вважає, що економічна безпека – це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно та вирішувати соціальні завдання, при цьому країна має змогу розробляти та впроваджувати незалежну економічну політику [1]. На думку В.Н. Амітана, поняття «економічна безпека» ототожнюється з системою, яка спрямована на формування умов для безперервної адаптації господарської діяльності або економічного функціонування до мінливих умов досягнення поставлених цілей як у межах країни, так і її регіонів та господарюючих суб'єктів [2]. Професор І.А. Бланк розглядає економічну безпеку підприємства як кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, який забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової стратегії і створюють необхідні передумови його стійкого зростання на сучасному стані та у перспективі [3]. Я.А. Жаліло розглядає економічну безпеку як складну багатофакторну категорію, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [4]. З точки зору С.М. Ілляшенко, економічна безпека – це стан ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам, забезпечує тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії [5]. За дослідженням Г.В. Козаченко, під економічною безпекою розуміють такий стан соціально-технічної системи підприємства, який дозволяє уникнути зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім чинникам дезорганізації за допомогою наявних ресурсів, кваліфікації персоналу, а також структурної організації та зв'язків менеджменту [6]. В.І. Мунтіян розглядає економічну безпеку як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний

розвиток економіки країни, що включає механізми протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам [7]. На думку С.Ф. Покропивного, економічна безпека підприємства – це такий стан корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, інформації, технологій, техніки та устаткування) і господарських можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [8]. У монографії М.В. Фоміної економічна безпека підприємства розглядається як стан найбільш ефективного використання ресурсів з метою ліквідації загроз та забезпечення ефективного і стабільного функціонування підприємства у поточному та перспективному періодах [9].

Економічну безпеку торговельного підприємства ми розуміємо як систему організаційних рішень, спрямованих на захист суб'єкта господарювання та його структурних елементів з метою забезпечення ефективності торговельного процесу та можливості задоволення швидкозростаючих потреб споживачів у продукції, а також своєчасного реагування на можливі зміни всередині системи та кон'юнктури споживчого ринку щодо формування та використання ресурсного потенціалу. Для забезпечення економічної безпеки торговельні підприємства мають: створити умови щодо організації якісного торговельного процесу та обслуговування споживачів; обґрунтувати потребу у власних ресурсах та ефективно їх використовувати, мати можливість своєчасно змінювати їх обсяг, вартість, структуру з урахуванням впливу ринкової кон'юнктури; сформувати ефективну систему правового захисту господарської діяльності; адаптувати систему менеджменту та організаційну структуру до можливих змін з боку зовнішнього середовища.

Враховуючи сучасний стан господарювання торговельних підприємств, нами запропоновано схему формування та реалізації стратегії економічної безпеки, яка представлена на рис. 1.

Інформація з рис. 1 свідчить, що стратегія економічної безпеки включає систему моніторингу зовнішніх загроз та діагностику внутрішніх загроз, заходи щодо захисту господарської діяльності торговельного підприємства за складовими елементами економічної безпеки, визначення розміру витрат на впровадження стратегії, забезпечення економічної безпеки за об'єктами управління торговельного підприємства, визначення рівня економічної безпеки та ефективності стратегії, можливостей її удосконалення, а також розробку нових напрямів захисту господарської діяльності торговельного підприємства.

У межах стратегії економічної безпеки має бути передбачено механізм моніторингу зовнішніх загроз та діагностики внутрішніх загроз. Використовуючи інструментарій SWOT-аналізу, нами ідентифіковано зовнішні і внутрішні загрози для торговельних підприємств (рис. 2.). Виходячи із наведеної інформації на рис. 2, зовнішні загрози можуть надходити із ринкового середовища та супроводжуватися погіршенням економічного стану країни, що відображається на макроекономічних показниках, внутрішньої торгівлі, що характеризується індикаторами попиту і пропозиції, а також платоспроможністю споживачів, змінами їхніх уподобань тощо. Внутрішні

загрози визначаються, виходячи із економічного аналізу показників господарювання (ресурсного потенціалу), стану торговельного обслуговування та маркетингового дослідження кон'юнктури споживчого ринку. За результатами досліджень внутрішніх і зовнішніх загроз торговельні підприємства орієнтуються на власну фінансову спроможність та можливості протидії кризовим явищам.

Рис. 1. Схема формування та реалізації стратегії економічної безпеки торговельного підприємства

У межах стратегії економічної безпеки має бути передбачено механізм моніторингу зовнішніх загроз та діагностики внутрішніх загроз. Використовуючи інструментарій SWOT-аналізу, нами ідентифіковано зовнішні і внутрішні загрози для торговельних підприємств (рис. 2.). Виходячи із наведеної інформації на рис. 2, зовнішні загрози можуть надходити із ринкового середовища та супроводжуватися погіршенням економічного стану країни, що відображається на макроекономічних показниках, внутрішньої торгівлі, що характеризується індикаторами попиту і пропозиції, а також платоспроможністю споживачів, змінами їхніх уподобань тощо. Внутрішні загрози визначаються, виходячи із економічного аналізу показників господарювання (ресурсного потенціалу), стану торговельного обслуговування

та маркетингового дослідження кон'юнктури споживчого ринку. За результатами досліджень внутрішніх і зовнішніх загроз торговельні підприємства орієнтуються на власну фінансову спроможність та можливості протидії кризовим явищам.

Функціональні елементи економічної безпеки забезпечують стійкість торговельного підприємства та формують базис для розробки стратегії.

Рис. 2. Загрози економічній безпеці торговельного підприємства

Проведемо характеристику функціональних елементів економічної безпеки підприємств торгівлі з урахуванням специфіки їх господарювання та з огляду на роль кожного елемента у процесі формування та реалізації стратегії.

Фінансова складова економічної безпеки торговельного підприємства сприяє забезпеченню ефективності формування товарних ресурсів, своєчасному здійсненні розрахунків між контрагентами, капіталізації та регулюванню вартості майна. У сучасних умовах вона має визначити оптимальне співвідношення між власним та залученим капіталом торговельного підприємства (фінансового левериджу) у контексті вартості кредитних ресурсів, оскільки при зростанні останніх це може негативно відобразитися на

показниках господарської діяльності та призвести до погіршення фінансового стану, а також залежності з боку фінансових структур. Іншою стороною фінансової складової є необхідність перманентного визначення обсягу оборотних коштів для формування товарних ресурсів, оскільки це має прямий зв'язок із товарним асортиментом торговельного підприємства та можливістю задоволення потреб споживачів у продукції. Також важливе значення у фінансовій складовій займає оптимізація витрат обігу торговельних підприємств, оскільки це впливає на формування цінової політики та результати господарської діяльності.

Інтелектуальна та кадрова складова економічної безпеки торговельного підприємства має формувати професійний рівень знань за відповідними напрямками діяльності та мати можливість швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку шляхом адаптації економічної системи та протистояти негативному впливу зовнішнього оточення. Основними засобами адаптації та протистояння є практичні підходи до вирішення складних завдань, формування проектної команди з антикризового управління, використання досвіду вищої системи менеджменту торговельного підприємства. З цією метою на торговельних підприємствах має бути створена ефективна система мотивації та стимулювання персоналу з використанням індивідуальної системи відповідно до освіти, практичного досвіду, гудвілу тощо. У цілому кадрова складова має забезпечити створення ефективної системи інтелектуального та силового захисту підприємства з використанням засобів управління персоналом, що дозволить попередити та мінімізувати вплив внутрішніх та зовнішніх загроз на економічну безпеку торговельного підприємства.

Техніко-технологічна складова економічної безпеки торговельного підприємства характеризується наявністю відповідної структури основних засобів, здатних забезпечити здійснення ефективного торговельного процесу, а також технологій продажу продукції. Необхідно зазначити, що для торговельних підприємств має переважати пасивна частина основних засобів, оскільки саме вона складає будівлі і споруди, складські та адміністративні приміщення. У сучасних умовах забезпечення економічної безпеки у контексті ефективності використання техніко-технологічної бази полягає у збереженні ринкової їх вартості, здійснення модернізації та реконструкції. Більшість торговельних підприємств застосовують сучасні технології при формуванні техніко-технологічної бази, намагаються використовувати новітні технології торговельного та касового обслуговування. Важливим у процесі забезпечення економічної безпеки техніко-технологічної складової є використання методичного інструментарію оцінювання ефективності основних засобів, найбільш поширеними показниками при цьому є: розмір товарообігу на 1 кв. м. торговельної площі, кількість одиниць обладнання у торговельній залі, рентабельність основних засобів тощо. Важливим також у контексті ефективності використання технічного потенціалу є питання розробки амортизаційної політики торговельних підприємств, що забезпечить формування фінансових ресурсів для здійснення модернізації та технічного переоснащення та слугуватиме ефективним засобом оптимізації витрат обігу. З

метою забезпечення ефективності використання техніко-технологічної бази та її удосконалення торговельні підприємства мають постійно здійснювати моніторинг за ринком торговельного обладнання, технологіями продажів, системами раціонального розміщення торговельних закладів на територіях.

Політико-правова складова економічної безпеки торговельного підприємства найбільш повно поєднує вплив внутрішніх і зовнішніх загроз та має передбачати низку заходів, спрямованих на дослідження чинників впливу на процес торгівлі та організацію юридичного супроводу господарської діяльності. На наш погляд, при забезпеченні економічної безпеки за такою складовою торговельні підприємства мають прогнозувати ризики політичного впливу та зміни у чинній нормативно-законодавчій базі, а у результаті непередбачуваних дій – здійснити комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію торговельного процесу та пом'якшення негативного впливу. Такими заходами є формування страхових обсягів товарних запасів, оптимізація цінової політики, розробка ефективних маркетингових заходів, спрямованих на утримання та формування програми лояльності споживачів. Правова складова економічної безпеки характеризується організацією юридичного забезпечення торговельного процесу, захисту прав власності майна та нематеріальних активів, забезпечення дотримання антимонопольного законодавства, регулювання відносин між власником (інвестором), системою менеджменту та трудовим колективом. Юридичний супровід має бути організований на високому рівні щодо договірних відносин із контрагентами відповідно до обсягів постачання та розрахунків, визначення умов щодо здійснення несвоєчасної оплати та платіжної дисципліни у цілому, уникнення та реструктуризації дебіторської і кредиторської заборгованостей тощо.

Інформаційна складова економічної безпеки торговельного підприємства формується за відповідними структурними підрозділами і покликана сприяти захисту різних видів даних та нерозповсюдження інформації персоналом. На торговельних підприємствах має бути налагоджена ефективна система моніторингу, збору, аналізу, систематизації та зберігання даних, а також прогнозування і планування обсягів товарообігу, ресурсів, фінансових показників, тенденцій розвитку торгівлі. Перспективним напрямом аналітичної системи та процедур прогнозування є використання торговельними підприємствами різних методів моделювання, що дозволяють визначити суттєві чинники впливу на господарську діяльність та кількісно оцінити їх вплив на результативні показники. Торговельні підприємства мають налагодити ефективні комунікації зі споживачами, постачальниками, інфраструктурою споживчого ринку щодо отримання зворотних зв'язків та інформації для опрацювання та розробки організаційно-економічних заходів, спрямованих на забезпечення стійкого стану та розвитку, підвищення конкурентоспроможності. Важливим при цьому є отримання саме достовірної інформації, тому торговельні підприємства мають використовувати різні джерела з метою їх перевірки та комбінування. У сучасних умовах торговельні підприємства розробляють систему захисту власного інформаційного забезпечення, оскільки має місце заволодіння даних конкурентами, особливо про ціни, товарний

асортимент та клієнтську базу, а також розповсюдження інформації через торгово-операційний персонал. Також мають бути встановлені засоби захисту комп'ютерних інформаційних систем та автоматизації торговельних процесів. Ефективним засобом інформаційної складової економічної безпеки є розробка маркетингових заходів, спрямованих на поширення позитивної інформації та реклами про торговельне підприємство, концепцію захисту бренду та його ідентифікацію споживачем, конкурентні переваги на споживчому ринку тощо.

Екологічна складова економічної безпеки торговельного підприємства проявляється у дотриманні правил торгівлі щодо безпечності продукції, зокрема правил та умов зберігання і продажу товарів. У більшості випадків екологічна складова стосується виробників продукції, але і торговельні підприємства мають нести відповідальність та пропагувати безпечності товарів, які купує споживач. Ця складова має реалізовуватися через систему інформування споживача про безпечність продажу тієї чи іншої продукції шляхом її розміщення у відповідних місцях. За реалізацію продукції, що не відповідає гарантійним умовам торговельні підприємства можуть мати санкції у вигляді штрафів, тому торгово-операційний персонал має постійно перевіряти гарантійні терміни реалізації продукції, що передбачено стандартами.

Силова складова економічної безпеки торговельного підприємства включає забезпечення фізичної охорони об'єктів та майна, персоналу та інших ресурсів, слідкування за процесом продажу у торговельній залі тощо. Необхідно зазначити, що організація охорони має супроводжуватися наявним інформаційним забезпеченням та автоматизованими системами нагляду для того, щоб у результаті відповідних порушень здійснити миттєву реакцію щодо недопущення або подолання негативних та протиправних наслідків.

Важливим компонентом формування стратегії є бюджетування витрат на забезпечення економічної безпеки торговельного підприємства. Визначення необхідного обсягу фінансування здійснюється витратним методом і включає розрахунок економічних елементів витрат на забезпечення економічної безпеки. Крім того, може бути використана й інша система, а саме встановлення відсотка від обсягу діяльності торговельного підприємства на забезпечення економічної безпеки.

За результатами реалізації стратегії економічної безпеки визначають її рівень та ефективність. В економічній літературі [6, 7, 8, 9, 10, 11] авторами пропонується методичний інструментарій оцінки рівня економічної безпеки, тому, ми вважаємо, що він може бути використаний і для торговельних підприємств. Але, враховуючи специфіку здійснення господарської діяльності, для торговельних підприємств зазначений методичний інструментарій потребує удосконалення. На нашу думку, доцільним є розробка системи оцінок для обчислення рівня економічної безпеки торговельного підприємства за впливом на формування товарних ресурсів, оборотних коштів та чистого прибутку, а також узагальнити кінцевий розрахунок шляхом визначення інтегрального показника. Крім того, потребує запровадження система нормативних (еталонних) значень показників безпеки і розподіл їх за зонами безпеки торговельного підприємства. Також ефективним інструментом має стати

використання при дослідженні рівня економічної безпеки анкетування торгово-операційного персоналу, а також споживачів щодо недопущення негативних наслідків при організації торговельного процесу та обслуговування.

За результатами запровадження стратегії економічної безпеки та оцінки рівня її ефективності розробляють напрями її удосконалення відповідно до нових способів захисту господарської діяльності з урахуванням правової бази та наявного ресурсного потенціалу.

Висновки. Таким чином, забезпечення реалізації комплексних рішень щодо формування та запровадження стратегії економічної безпеки за функціональними складовими може гарантувати торговельним підприємствам підтримання стійкого економічного стану, здійснення торговельного процесу, формування та ефективного використання ресурсного потенціалу, отримання позитивного фінансового результату, підвищення конкурентоспроможності на споживчому ринку. Організація системи економічної безпеки для кожного торговельного підприємства є індивідуальною і залежить від поставлених цілей менеджментом, а також фінансового, технічного, інформаційного забезпечення, кваліфікації персоналу. Перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямі є розробка механізмів забезпечення економічної безпеки за об'єктами управління підприємств торгівлі.

Література

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л.И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 4-13.
2. Амитан В.Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В.Н. Амитан // Экономическая кибернетика. – 2000. – № 3-4. – С. 13-20.
3. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / Бланк И.А. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
4. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / Я.А. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин. — К.: Київський ун-т: Інститут міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 26. – С. 24-27.
5. Ильяшенко С.Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к ее оценке / С.Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 3. – С. 12-19.
6. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
7. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: Видавництво КВІЦ, 1999. – 464 с.
8. Економіка підприємства: підручник / за ред. С.Ф. Покропивного. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 572 с.
9. Фоміна М.В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: монографія / М.В. Фоміна. – Донецьк, ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
10. Безпарточний М.Г. Економіко-правові механізми безпеки господарювання торговельних підприємств / М.Г. Безпарточний // Матеріали XI науково-

практичної конференції «Комплексне забезпечення безпеки підприємницької діяльності: шляхи розвитку». 28 квітня 2011 року. – Полтава: ПІБ МНТУ, 2011. – С. 181-188.

11. Безпарточний М.Г. Критерії формування стратегій торговельних підприємств / М.Г. Безпарточний // Матеріали I Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Теорія і практика забезпечення ефективного розвитку суб'єктів ринку». 20 листопада 2012 року. – Полтава: Інтерграфіка, 2012. – С. 17-19.

12. Безпарточний М.Г. Формування економічної стійкості торговельних підприємств на споживчому ринку / М.Г. Безпарточний // Матеріали I міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Інтеграційні економіко-правові напрями розвитку України та країн близького зарубіжжя». 31 січня 2012 року. – Львів: ЛКА, 2012. – С. 77-79.